

BAJCSI ILDIKÓ

A trianoni békeszerződéstől a bécsi döntésig

Kisebbségi helyzet és reintegráció hatása a sarlós nemzedék életében

Bevezetés

Az 1918. október 28-án Prágában kikiáltott Csehszlovák Köztársaság a trianoni békeszerződés alapján összesen 61 ezer négyzetkilométernyi egykori felső-magyarországi („szlovenszkói” és „ruszinszkói”, azaz kárpátaljai) területet kapott Magyarországtól 3,5 millió lakossal. Az 1910-es népszámlálás alapján ebből 1 070 000 fő (33,3%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A békeszerződést követő évben, 1921-ben lebonyolított csehszlovákiai census már csak 745 ezer magyar nemzetiségű lakost regisztrált a két csehszlovák tartományban, ami az ott élő népesség 21, illetve 17 százalékát tette ki.¹ Bár a francia alkotmányosság mintájára berendezkedő első köztársaság a térség legdemokratikusabb államának számított, a kisebbségi politika tekintetében az 1920. évi első választásokig „nemzeti diktatúra” érvényesült. Ennek keretei közt a 3,3 milliónyi német, magyar, kárpátaljai ruszin, lengyel és zsidó nemzetiség képviselője nélkül a prágai parlament által elfogadott alkotmány, illetve nyelvi jogi törvény az állam összességében 35,6 százaléknyi kisebbségi lakosa számára korlátozott nyelvi, oktatási, vallási, kulturális jogokat és politikai részvételi lehetőséget biztosított. Az akarata

¹ ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 201–202. A multietnikus nemzetállam fogalmáról bővebben: SZARKA László: *A multietnikus nemzetállam. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájában 1918–1992*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2016.

ellenére, egyfajta kényszerközösségként létrejött magyar kisebbség ebből adódóan kezdettől fogva hátrányos helyzetbe került a többségi „csehszlovák államnemzettel” szemben.² Az új állam keretei között állampolgársági, vagyoni, politikai, közigazgatási stb. sérelmek mellett a magyar nyelvű oktatást és az egyházakat érintő negatív változásokkal is folyamatosan szembesülni kényszerült.³ A döntően falusi, rurális településszerkezeti adottságok mellett a magyarok többsége, 65,3 százaléka mezőgazdaságból élt. Helyzetüket a földreform nacionalista szempontjai tovább nehezítették, de egyéb, részben az állami szférában megkövetelt hűségesküvel összefüggő foglalkoztatási, közigazgatási, társadalmi problémák is tovább súlyosbították a kisebbségi helyzet hátrányait.⁴

Az államjogi változások legfontosabb társadalmi következményeként az állami alkalmazottak – tanítók, hivatalnokok, vasutasok, mérnökök, postások stb. – és az értelmiség nagy része

² Az első Csehszlovák Köztársaság demokratikus viszonyainak ellentéteiről: Zdeněk KÁRNÍK: *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl druhý. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935). [A cseh földek az első Csehszlovák Köztársaság éveiben (1918–1938). Második kötet. Csehszlovákia és a cseh földek krízisben és fenyegetettségben (1930–1935)] Nakladatelství Libri, Praha, 2002. 116–120. Az egyre inkább kezelhetetlenné váló nemzetiségi feszültségek demokratikus viszonyokra gyakorolt hatásáról Uo. 226–233. A polgári demokratikus jogok érvényesülésében nagy szerepe volt az „államalapító” T. G. Masaryk köztársasági elnöknek. A nyugati demokratikus államok – USA, Franciaország – példájára létrehozott törvények azonban nem tudták elfedni a nemzetiségi kérdés megoldatlanságát. Ehhez lásd Ondrej TÓTH: *Nemzeti kisebbségek Csehszlovákiában 1918–1938. Nemzetállamból többnemzetiségű állam? Pro Futuro Hungarica*, Budapest, 2018.

³ Lásd FLACHBART Ernő: *A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbségek nyelvi jogai*. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1935. 12–18. A kisebbségek nyelvhasználatának gyakorlati nehézségeire is rámutat: Ján RYCHLIK: *The Situation of the Hungarian Minority in Czechoslovakia 1918–1938*. In: Ferenc EILER–Dagmár HÁJKOVÁ et al. (eds.): *Czech and Hungarian Minority Policy in Central Europe 1918–1938*. Masarykuv ústav a Archiv-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Prága–Budapest, 2009. 30–31. A földreform következményeiről a magyarság körében bővebben: SIMON Attila: *Telepesek és telepes falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2008.

⁴ SIMON Attila: *Telepesek és telepes falvak... I. m.; Uő: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2010. 18.

(101 000 személy biztosan) Magyarországra menekült, illetve élt a békeszerződés által biztosított magyar állampolgársági opció lehetőségével, és települt át.⁵ A Csehszlovákiában maradt középosztálybeli magyarok közül a hűségeskü letétele után sokaknak sikerült – rendszerint alacsonyabb szinten, esetenként identitást váltva – állást szerezniük. Másik részük viszont állását veszítve deklasszálódott, alacsonyabb társadalmi pozícióba hullott vissza.⁶ Jórészt közéjük tartoztak azoknak az első értelmiségi magyar nemzedékhez tartozó fiataloknak a felmenői, akik az államváltás következtében szüleiktől eltérően már a köztársaságban szocializálódtak, felsőfokú tanulmányaikat Pozsonyban,

⁵ Az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 1918 novembere és 1920 decembere között 101 762 csehszlovákiai magyar menekült át Magyarországra. SIMON Attila: *Egy rövid esztendő*. I. m. 12. Erről bővebben: SIMON Attila: Elképzelések és tervek Dél-Szlovákia szláv betelepítésére az első köztársaságban lezajlott földreform keretén belül. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2003/2. 103–118. Vö. PETRICHEVICH HORVÁTH Emil: *Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről*. Pesti Nyomda, Budapest, 1924. 37. A szlovenszkói magyar állami alkalmazottak köréhez tartozó menekültek 1920-as megoszlásáról: MÓCSY I. István: *The Effects of World War I The Uprooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921*. Social Science Monographs–Brooklyn College Press, New York, 1983. A menekültkérdéssel foglalkozik továbbá: ABLONCZY Balázs: Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. *Kisebbségkutatás*, 2008/2. Forrás: http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2008_02/cikk.php?id=1564 (Letöltve: 2015. 03. 15.)

⁶ Nem sokkal az államfordulat után eskü (hűségfogadalom) letételére hívták fel a magyar közhivatalnokokat és a közalkalmazottakat Csehszlovákiában. Egy részük azonban megtagadta az eskütételt, amit a csehszlovák hatóságok az állam elleni demonstrációnak minősítettek, s az esküt megtagadókat állásukból elbocsátották. Az új állam iránti lojalitást nem vállalók többsége önként vagy kényszerből Magyarországra távozott. Ráadásul Csehszlovákiában az állampolgárságot a községi illetőségi bejegyzéshez kötötték, és nem ismerték el a Magyarországon alkalmazott hallgatólagos illetőségszerzést, tehát a korábbi magyar törvényi állapotot. Emiatt sokan rövidebb-hosszabb idő múltán a jogbizonytalanság állapotába kerültek, ami gyakran az országból való kiutasítással ért véget. TURCZEL Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Madách, Pozsony, 1967. 21. A hűségeskü kapcsán kialakult helyzetekre lásd még SZEGHY-GAYER Veronika: *Identitásválasztások és impériumváltások (1918–1919)*. Trianon 100. hu blog. Forrás: <http://trianon100.hu/blog-cikk/identitasvalasztasok-es-impriumvaltasok-1918-1919> (Letöltve: 2020. 03. 01.)

Brünnben és Prágában végezték, és egy újszerű kisebbségi identitást képviseltek.⁷

A cserkészcsoporthoz szerveződött egyetemi magyar ifjúság egy része a prágai Szent György Kör nevű öregcserkész csoportban, majd a csehszlovákiai magyarság egyik legfontosabb értelmiségi mozgalmában, a baloldali Sarlóban összpontosult.⁸ A prágai, brünni és pozsonyi központtal működő fiatalok egyik fontos célkitűzése volt az új kisebbségi értelmiség megszervezése, regösjárásaik által a falu és a város fiataljainak az összekapcsolása, valamint a csehszlovákiai magyar értelmiség kisebbségi identitásának a megteremtése.⁹ Bár a mozgalom rövid ideig (1928 és 1934 között) működött és később tagjainak jó része a szélsőbaloldali ideológia felé tájékozódott, a mozgalom sokoldalú tevékenységet folytatott. Ez jórészt annak köszönhető, hogy az élgárdán belül a tíz-tizenöt főből álló vezetőségben olyan tehetséges értelmiségi fiatalok működtek, mint például Boross Zoltán, Dobossy László, Jócsik Lajos, vagy Peéry Rezső és Szalatnai Rezső, akik tevékenységükkel a csehszlovákiai magyar értelmiség megszerveződésében fontos szerepet játszottak. Vezetőjük,

⁷ A szakirodalom hol az első, hol a második nemzedékként tartja számon a 19–20. század fordulóján született, egyetemre már Csehszlovákiában beiratkozó fiatalokat. A pontos meghatározás azért sem egyértelmű, hiszen „apák” és „fiúk” nemzedékei párhuzamosan éltek egymás mellett. Lásd SIMON Attila: Mensínové stereotypy. Obraz Čechov a Slovákov v prácach maďarských autorov zo Slovenska v medzivojnovom období. [Kisebbségi sztereotípiák. A csehek és a szlovákok képe a szlovákiai magyar szerzők műveiben a két világháború közötti időszakban] *Forum Historiae*, 2012/2. Forrás: <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/79324/simon.pdf> (Letöltve: 2017. 11. 17.). Vö. SIMON Attila–TÓTH László: *Kis lépések nagy politikusa. Szent-Ivány József, a politikus és művelődésszervező. Történelemtanárok Társulása–Forum Kisebbségkutató Intézet, Somorja*, 2016. 158.

⁸ A témáról bővebben: BAJCSI Ildikó: A csehszlovákiai magyar értelmiségi csoportok önmeghatározási kísérletei az első Csehszlovák Köztársaságban: A Sarló mint baloldali értelmiségi narratíva. In: Soňa GABZDILOVÁ–Attila SIMON (szerk.): *Přístupy k riešení národnostnej otázky v medzivojnovom Československu*. [A nemzetiségi kérdés megoldásának megközelítései a két világháború közötti Csehszlovákiában] Univerzita J. Selyeho, Komárno, 2014. 154–163.

⁹ Ehhez lásd BAJCSI Ildikó: A Sarló mozgalom tevékenysége (1928–1934). *PhD-hallgatók harmadik konferenciája*. 2014. május 6. Forrás: http://tortenelem.uni-eger.hu/public/uploads/mu-helybesze-lgete-sek10-nyomdai_56c5b7322a1f1.pdf (Letöltve: 2017. 11. 20.)

Balogh Edgár, a Sarló kezdeményezője, irányítója és legfőbb tekintélye a mozgalom megszerveződésében és a mozgalom ideológiai fejlődésében is kiemelt szerepet töltött be.

A mozgalom vezetőségének korabeli publikációi, levelei jól szemléltetik az – 1918–1920-as, valamint az 1938-as – államváltások hatásait a nemzedék tagjainak az egyéni életútjára és – közös tapasztalataik, élményeik révén – a generációs csoporttudat kialakulására, megerősödésére. A trianoni döntés többnyire középiskolai tanulmányaik idején érte őket, míg az 1938-as bécsi döntés eseményeit, következményeit a nemzedék tagjai már felnőttkorban élték át. A generáció fiatalkori – trianoni államváltást követő – családi, iskolai, később pedig a cserkészethez és más közösségi mozgalmakhoz (például a Sarlóhoz) kötődő – élményei, a nemzedéki szerepvállalás erősen befolyásolta az értelmiség újabb, 1938-as visszacsatolást követő integrációs stratégiáit.

Azt is hozzá kell tenni, hogy a baloldali Sarlóhoz tartozó fiatalok mellett a Prohászka Körök nevű keresztényszocialista ifjúsági szerveződés vezetőségének jó része is a Csehszlovákiában szocializálódott első kisebbségi magyar nemzedékhez tartozott.¹⁰ A szintén cserkészalapokról indult kezdeményezés 1930-ban jött létre és hasonló – nemzeti és szociális – célokat fogalmazott meg, mint a Sarló. Ráadásul a prohászkás fiatalok munkájában hosszabb-rövidebb ideig néhány sarlós is tevékenykedett. Közéjük tartozott például a regősjárásokban részt vállaló Diósi Kornél, akinek a pozsonyi csoport szervezésében volt kulcsszerepe. A Prohászka Kör munkájában a későbbiek során olyan, a Sarlóban egykor aktív személyek is szerepet játszottak, mint a fent említett Duka Zólyomi Norbert. A Körök fórumának számító *Új Életben* pedig Dobossy László és Vass László is publikált.

Tanulmányunk a nemzedéki szerveződés történeti jelentőségének a bemutatásán túl egyrészt az 1918–1920-as államjogi változások közvetlen hatásait kívánja bemutatni a sarlós nemzedék emblematikus személyeinek a családi és iskolai életére. Milyen

¹⁰ BAJCSI Ildikó: A Prohászka Ottokár Körök Szövetsége az első Csehszlovák Köztársaságban: Generációs önszerveződés a keresztényszocialista ideológia jegyében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015/4. 61–86.

tényezők játszottak közre a pályakezdő értelmiségiek identitás-szerkezetének kialakulásában, annak belső személyes és generációs folyamataiban, s milyen nehézségekkel szembesültek a kisebbségi értelmiségi szerepvállalásuk kezdetén? A húszéves kisebbségi tapasztalatok alapján a tanulmány második részében pedig azt vizsgáljuk, hogy a bécsi döntést megelőző évek revíziós tapasztalatai, valamint a „visszacsatolás” integrációs élményei miként jelentek meg a nemzedék meghatározó tagjainak önreflexióiban. A dolgozat legfontosabb célja tehát a trianoni államváltozást követően megszerveződő fiatal kisebbségi közösségépítő nemzedék kialakulásának főbb mozgatórugóit (például a csoport szociális hátterét) végigkövetni. A tanulmány ugyanakkor a mozgalmi keretek összeomlása után bekövetkező nagy változás, vagyis az 1938-as visszacsatolás hatására végbement nemzedéki szerepek átalakulására fókuszál. Az általunk használt főként biográfiai források – visszaemlékezések, naplók stb. – ugyanis jól megmutatják a két államváltozás következményeit a kisebbségi értelmiségre. Ezek a politikai események ugyanis a nemzedékek szerepvállalásának átalakulását is jelentették a családi és iskolai keretek megváltozása, vagy épp az állam kínálta érvényesülési lehetőségek kiszélesedése által.

A tanulmány egyúttal a nemzedék újraértelmezéséhez is hozzájárul, hiszen a Sarlót az eddigi szakirodalom jellemzően leegyszerűsítve szemlélte: a pártállami évtizedekben, jórészt maguk az egykori sarlósok, de más, a baloldali értékeket abszolutizáló történészek is glorifikálták, a rendszerváltás után pedig negligálták vagy éppen diabolizálták a mozgalom történetét. Megint mások a nemzetileg elkötelezett kisebbségi értelmiség úttörőiként, esetenként pedig a szomszéd nemzetekkel való együttműködés szorgalmazóiként emlékeztek meg a később komoly szakmai pályát befutott sarlósokról.¹¹ Ennek fényében magától értetődően

¹¹ Deborah Cornelius például az eddigi egyetlen – angol nyelven megjelent – Sarló-monográfiájában éppen a nemzeti elkötelezettséget, a nemzeti értékek és feladatok kisebbségi körülmények közötti újragondolásának jelentőségét emelte ki. Deborah S. CORNELIUS: *In Search of the Nation. The New Generation of Hungarian Youth in Czechoslovakia 1925–1934*. Social Science Monograph, Columbia University Press, Boulder, Colorado, 1998.

többféle, egymásnak gyakran ellentmondó Sarló-kép alakult ki az évek folyamán.¹²

A Trianon előtti Magyarországon született, de már jórészt Csehszlovákiában szocializálódott sarlósokról számos elemzés, szaktanulmány és adatközlés látott napvilágot. Ezek nagy részét azonban maguk a sarlósok írták, mégpedig főként a pártállami évtizedekben. Ezáltal a pártállami években jórészt a kommunista ideológiát valló egykori sarlósok által kreált legenda jóval nagyobb volt, mint annak tényleges korabeli súlya és szerepe. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a mozgalom ideológiailag mindig sokrétű maradt, egy időben több eszmei irányvonal is megfér egymás mellett.

A vizsgálathoz nagy segítséget nyújtott a sarlósok személyes jellegű, biográfiai iratanyaga: a visszaemlékezések, interjúk, levelezések, valamint a korabeli napilapokban, folyóiratokban megjelent cikkek, viták, állásfoglalások stb. Ezáltal a vizsgált időszakokban különösen a mozgalom vezető szereplőinek az életútját tudtuk nyomon követni.

Módszertanilag komoly feladatot jelentett a sarlósok korabeli és későbbi írásainak az összevetése, ami kulcsfontosságú abból a szempontból, hogy a mozgalomról a kortársak körében, az 1938–1944 közötti években, majd pedig a pártállami évtizedekben kialakult képeket, véleményeket mindig értékükön kezeljük. Nem beszélve arról, hogy a mozgalom tagjai által jegyzett – sokszor elfogult és szubjektív – forrásokat is megfelelő forráskritikával kellett megvizsgáljunk.

¹² A Sarló szociológiai munkásságát állítják központba az etnológiai témájú munkák. Például: PALÁDI-KOVÁCS Attila: *Tárgyunk az időben*. Ethnica, Debrecen, 2002, 35. A kommunista Sarló megteremtésében oroszlánrésze volt a volt sarlósok saját írásainak. Ezenkívül a pártállami években megjelent irodalom- és művelődéstörténeti összefoglalások is ezt húzták alá. Lásd TURCZEL Lajos: *Két kor mezsgyéjén*. Madách, Pozsony, 1967. A rendszerváltást követő a „kommunista Sarló” hiperkritikus átértékelése kapcsán POPÉLY Gyula: Ez volt a Sarló (1.) *Irodalmi Szemle*, 2009/6. Forrás: <http://irodalmiszemle.sk/2009/06/popelygyula-ez-volt-a-sarlo-1> (Letöltve: 2017. 11. 17.), POPÉLY Gyula: Ez volt a Sarló (2.) *Irodalmi Szemle*, 2009/7. Forrás: <http://irodalmiszemle.sk/2009/07/popelygyula-ez-volt-a-sarlo-2/> (Letöltve: 2017. 11. 17.)

A generációs szemlélet jelentősége

A hagyományos történeti elemzésekben a nemzedéki szempontok gyakran háttérbe szorulnak, és az egyes korszakokhoz, korszakváltásokhoz kötődő nemzedékek vezetőinek, döntéshozóinak, csoportjainak értékelése nem kap megfelelő helyet és súlyt.¹³ Pedig a kelet-közép-európai történelemben az egyre gyakoribb rendszer-, határ- és államjogi változások miatt felértékelődik a generációs elemzés jelentősége.¹⁴

Az 1918–1920-as államhatalom-változást követően az újonnan megalakult csehszlovákiai magyar kisebbség körében ugyancsak hangsúlyos szerepet kaptak a nemzedéki szerepvállalások. A generációs szerveződések tétjét, jelentőségét, értelmét az egyetemi közegben egymással gyorsan megismerkedő szlovenszói és ruszinszói magyar fiatalok gyorsan felismerték.¹⁵ A 20. század

¹³ A történelmi folyamatok generációs megközelítése számos fontos új szempontot vet fel a kutatásban, a társadalmi változások vizsgálatában. Jó példa erre a magyarországi generációs vizsgálódások társadalomtörténeti újragondolását célul kitűző 2007. évi konferencia, amelyet a Hajnal István Kör szervezett, s amelynek anyagait közre is adták. GYÁNI Gábor–LACZAY Magdolna (szerk.): *Generációk a történelemben*. Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület. A Nyíregyházi Főiskola Gazdasági és Társadalomtudományi Kara, Nyíregyháza, 2008. Emellett a következő munkát kell kiemelni: ROBERT Péter–VALUCH Tibor: *Generációk a történelemben és a társadalomban. Generációs attitűdök és részvételi minták történeti-szociológiai megközelítésben. Politikatudományi Szemle*, 2013/4. 116–139.

¹⁴ A német történeti közgondolkodásban például több mint kétszáz éve van nagy súllyal jelen a generációváltás problémaköre: MARK ROSEMAN (ed.): *Generations in Conflict. Youth Revolt and Generation Formation in Germany 1770–1968*. Cambridge University Press, Cambridge, 1995. Erre a munkára hivatkozik a következő tanulmány: SZABÓ Andrea–KISS Balázs: *Konfliktusok és generáció. A generációs konfliktusok kutatásának fogalmi kiindulópontjai. Politikatudományi Szemle*, 2013/4. 105. A 18. századtól jelen lévő generációs kérdéskör mindenesetre a 20. század első felében nyert új értelmet. SOMLAI Péter: *Változó ifjúság. Educatio*, 2010/2. 176. A kisebbségi magyar vonatkozásokról: CSEKE Péter: *Egy megírásra váró szintézis. Erdélyi magyar szellemi élet a két háború között. Forrás*, 2001/2. Forrás: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:DTvmXL87bDcJ:www.forrasfolyoirat.hu/0102/cseke.html+&cd=10&hl=hu&ct=clnk&gl=sk&lr=lang_de%7Clang_en%7Clang_hu%7Clang_sk (Letöltve: 2017. 11. 28.)

¹⁵ A nemzedéki megközelítésnek a csehszlovákiai magyarság történetében, kivált az irodalomtörténeti kutatásban, komoly hagyományai vannak:

elején született és Trianon után felnötté vált nemzedék tagjai magukat legtöbbször a „rég Magyarországnak” keretei között szocializálódtak – idősebb – nemzedékkel szemben határozták meg.¹⁶ Ennek megfelelően a prágai, brünni, pozsonyi tapasztalataik, cseh, szlovák értelmiségi kapcsolataik, a csehszlovák és magyar közállapotok folyamatos összehasonlítása alapján egyre kevésbé a régi állami keretek felújításában látták a magyarság 20. századi fejlődési pályájának az egyedüli opcióját. A trianoni magyar közvéleménynél jóval gyorsabban és egyértelműbben fel kellett ismerniük a versailles-i nemzetállami rendszer tartósságát, s ennek megfelelően a Csehszlovákiához került népcsoport felelős értelmiségi tagjaiként igyekeztek újraértelmezni családjuk és saját maguk megváltozott helyzetét. A szlovenszkoí „új arcú” magyarok Gyóry Dezső, Krammer Jenő vagy éppen az eperjesi-kassai Gömör János által kifejtett életérzése rövid időn belül az

CSANDA Sándor: *Első nemzedék. A csehszlovákiai magyar irodalom keletkezése és fejlődése*. Tatran, Bratislava, 1968; SZALATNAI Rezső: Újarcú magyarok. In: *Szlovenszkoí küldetés – Csehszlovákiai magyar esszéírók 1918–1938*. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1984. Vö. JOÓ Tibor: A nemzedék fogalma. *Kalangya*, 1935/5. 321–400. Vajdasági Magyar Digitális Adattár http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=folyoirat_oldal&id=781&page=392 (Letöltve: 2017. 03. 31.) A két világháború közötti időszak magyar vonatkozásban is a „nemzedéki narratívák” virágkorát jelentette mind irodalmi, mind társadalomtudományos szempontból. GARAMI András–MEKIS D. János–NÉMETH Ákos: Előszó. In: GARAMI András–MEKIS D. János–NÉMETH Ákos (szerk.): *Nemzedéki narratívák a kultúra-tudományokban*. Kijárat Kiadó, Pécs, 2012. 12. A nemzedéki kérdéskör újraértelmezésében az első világháborús események mellett szerepet játszottak a magyar belpolitikát érintő zavaros történések, valamint Trianon következményei. HATOS Pál: Szekfű Gyula és a nemzedék toposza. *Kommentár*, 2013/3. Forrás: http://kommentar.info.hu/iras/2013_3/szekfu_gyula_es_a_nemzedek_toposza (Letöltve: 2017. 11. 29.) A magyar történelem nemzedéki alapon való vizsgálatára és ártérkéklésére elsőként Szekfű Gyula *Három nemzedék* című nagy hatású, 1920-ban kiadott történetfilozófiai munkája által került sor. SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék*. „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt. kiadása, Budapest, 1920. 1934-ben adta ki kiegészített munkáját saját korának értéklésével: SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1934.

¹⁶ Lásd SZARKA László: A csehszlovákiai magyar közösség nyolc évtizede 1918–1998. Történeti vázlat. In: TÓTH László–FILEP Tamás Gusztáv (szerk.): *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1938*. I. Ister, Budapest, 1998. 9–25.

Erdélyi fiatalokhoz hasonlóan egyfajta új közép-európai együttélés programjaként kezdett megfogalmazódni.¹⁷

A dolgozat a nemzedék fogalmát elsősorban szellemtörténeti vagy „értékkategóriaként” értelmezi, vagyis Karl Mannheim és Joó Tibor definíciójára támaszkodva nem szűk értelemben és kizárólagosan az életkori specifikumokat tartja mérvadónak egy-egy nemzedék megszerveződése szempontjából, de egy értelmiségi csoport (vagy élgárda) körében a közösen megélt élményeket és tapasztalatokat helyezi fókuszba. Ezen belül a nemzedék megszerveződésében központi szerepet kap a körükben kialakult „újszerű” elemekre épülő közösségi identitás kialakítása.¹⁸

¹⁷ A korszak sokak által kedvelt költőszemélyisége, Győry Dezső „új arcú magyaroknak” nevezte ezt a szlovenszkói és ruszinszkói magyar nemzedéket. Győry a sarlósok házi költőjeként adaptálta a kisebbségi világmisziót hirdető tanításokat. Rendkívüli hatást gyakorolt az *Újarcú Magyarok* című versével és más írásaival is a sarlós nemzedékre. TURCZEL Lajos: I. m. 103. Erről lásd még SZALATNAI Rezső: *Új arcú magyarok. Korunk*, 1929/12. 875–881. Forrás: <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1929&honap=12&cikk=5047> (Letöltve: 2013. 12. 01.), valamint CSANDA Sándor: I. m. Tatra, Bratislava, 1968; SZALATNAI Rezső: *Újarcú magyarok*. In: *Szlovenszkói küldetés – Csehszlovákiai magyar esszéírók 1918–1938*. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1984. Vö. SZVATKÓ Pál: *A változás élménye*. In: FILEP Tamás Guszáv–G. KOVÁCS László (szerk.): *A félreértett „újarcú magyarság”*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994. 114–115. Erről bővebben: BALOGH Edgár: *Ankét a nemzedékről. Korunk*, 1973/6. 843. Vö. ÖLVEDI János: *A szlovenszkói új magyar generáció. A Sarlótól a Prohászka-körig*. (Forrás: *Magyar Szemle*, 1935. május) *Érsekújvár és Vidéke*, 2012. május 13. Forrás: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=1136:olvedi-ja- (Letöltve: 2017. 11. 21.) Ehhez lásd BORSODY István: *Európai évek*. Századvég Kiadó, Budapest, 1991.

¹⁸ Krammer Jenő a két világháború közötti népszerű csehszlovákiai magyar publicista és pedagógus igen korán rámutatott a kisebbségi értelmiségi ifjúság kritikus szellemiségére. Szerinte a kritikus hangvétel automatikusan szembeállította a fiatalokat az idősebb generációval: „Lélektanilag csak az történt, ami az egyéni fejlődés csendjében már évezredek óta, amióta csak ember van, mindig megismétlődik: a serdülő ifjúság bontakozó lelkével nem veszi át egyszerűen a felnőtteknek saját ifjúkorukra érvényes tapasztalatait, hanem a saját helyzetének követelményeihez méretezi élettervét, ami szükségképpen ellentétbe juttatja a régi felfogással.” Ezzel tehát nyomatékosította azt a közismert jelenséget, hogy az új nemzedékek színre lépése az esetek többségében kritikus viszonyulást jelent az előző generációkkal szemben. KRAMMER Jenő: *A szlovenszkói magyar serdülők lelkivilága. Szociálpszichológiai tanulmány*. Nagy László Könyvtár. H. n. 1935. Forrás: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1183.pdf (Letöltve: 2017. 11. 18.) Erik H. Erikson német származású amerikai fejlődépszichológus is nagy jelentőséget tulajdonít a serdülőkorban az identitás kibontakozásában.

Bár az első magyar kisebbségi nemzedék sarlósokhoz tartozó tagjai is nagyjából egy korosztályt képviseltek, más generációs szerveződésekhez hasonlóan mégsem csupán életkoruk szervezte őket egy csoportba, hanem azok a baloldali tájékozódású pályakezdők által megélt közös élmények, melyek kapcsolódási pontot jelentettek számukra önazonosságuk megteremtésében.¹⁹ Ezt húzza alá, hogy az 1920-as évek második felében egyetem-cserkész mozgalomból baloldali társadalmi-ideológiai csoporttá szerveződött értelmiségi nemzedéknek szintén voltak idősebb tagjai, akik példát jelentettek fiatalabb társaik számára.²⁰ Joó Tibor két világháború közötti magyar történetfilozófus is hasonlóképp definiálja a „történeti generáció” fogalmát, amikor kisebb számú „alkotók” szellemi csoportjaként egy szellemisége által kiválasztott-kiválasztódott (értelmiségi) csoportként jelöli meg azokat. Miközben a speciálisan lehatárolt regionális-territoriális nemzeti öntudat hiányában a szlovenszkoói magyar fiatal írástudók előtt az erdélyiekénél nehezebb feladatok álltak: az új, kisebbségi helyzetben magyarként szerveződő (értelmiségi) generáció igen gyorsan felismerte a helyi hagyományok, a felvidéki sajátosságok közösségszervező szerepét. Joó Tibor és Krammer

Erik H. ERIKSON: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991. 480–489. A nemzedékek közti kapcsolatok jelentőségére hívja fel a figyelmet Veress Károly, aki nemcsak a külső fizikai időt, de a belső „élményidő” vonatkozását is beemeli a nemzedékváltások vizsgálatába. VERESS Károly: A nemzedéki viszonyok az időben. *Erdélyi Múzeum*, 1998/3–4. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00016/pdf/151-167.pdf> (Letöltve: 2017. 03. 31.)

¹⁹ Lásd Karl MANNHEIM: A nemzedékek problémája, In: Karl MANNHEIM: *Tudásszociológiai tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 226.

²⁰ Ez tehát azt jelenti, hogy az életkori „specifikumok” mellett a generációk kialakulásában nagyobb jelentősége van azoknak a mélyreható – gazdasági, társadalmi, politikai vagy kulturális – változásoknak, melyek az egész társadalmat érintik, ugyanakkor az érintett nemzedék tagjai egyfajta döntéshelyzetként, a régiakkal való szakítás és az új megoldások kereséseként élik meg. Karl Mannheim is ezekre a közös élményekre utal, amikor a hasonlóan megélt változásokat helyezi előtérbe egy-egy nemzedék megszerveződésében. Véleménye szerint az egyes generációk „a változást hasonlóképpen élték meg, s magukat vagy mások őket az adott változás generációjaként azonosítják”. Karl MANNHEIM: I. m. 229. Vö. Sígita KRANIAUSKIENE: Generációk: a fogalom gyakorlati alkalmazása. *Világosság*, 2007/7–8. 123. Bővebben: Karl MANNHEIM: *The Problem of Generation*. In: Paul KECSKEMÉTI (ed.): *Essays on the Sociology of Knowledge*. Oxford University Press, New York, 1952. 302–303.

Jenő ezeket az újszerű identitásmintákat létrehozó fiatal nemzedékeket egyenesen értékfogalomnak tekinti.²¹ A vizsgált csoport ugyanis az idősebb generációval szemben már olyan identitást képviselt, amelyen belül a nemzeti és szociális feladatok, ezzel együtt a társadalom átalakításának újszerű megoldása állt a középpontban. Ez összekapcsolódott az úgynevezett „felvidéki szellemmel”, vagyis a fiatal nemzedék sajátos önképével, amely nagyobb demokráciát, szociális érzékenységet, toleranciát és társadalmi elhivatottságot vizionált. Ehhez hozzátartozott az az elképzelés, miszerint ez a kisebbségi értelmiség a „neobarokk” magyarországi társadalom számára is mintát jelenthet.²² Az általunk vizsgált nemzedék tehát elsősorban szintén az identitáskülönbségek által határolódott el az idősebb generációtól.²³

A nemzedékhez tartozó kisebbségi elit körében az államváltás hatására átalakult nemzeti identitást a tanulmányban mindenekelőtt egy folyamatosan változó csoportidentitásként definiáljuk. Ennek megértéséhez szükséges kiemelni az identitás komplexitását, időbeli képlékenységét és annak hatását egy-egy csoport kialakulásában, hiszen a vizsgált nemzedékhez tartozó személyek szintén egy csoporthoz kötődő sajátos identitást sajátítottak el, amely azonban – a külső politikai és társadalmi

²¹ Joó Tibor: *A nemzedék fogalma*. I. m. Erre világít rá Krammer is, aki szerint az ifjúsági élet mozgolódásainak gazdagsága is összefüggésbe hozható a felvidéki magyarság kisebbségi öntudatának „tabula rasa”-jával. KRAMMER Jenő: I. m. Talán közelebb jutunk az egyes generációk identifikációjának elméleti meghatározásához, ha Joó Tibor tanulmányát alapul véve figyelembe vesszük az úgynevezett generációs tényezőket.

²² SIMON Attila: *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2014. 99.

²³ Ez is aláhúzza az egyoldalú statisztikai alapú felfogásokkal szemben az identitás szerepét az egyes generációk kialakulásában és változásában. Ehhez lásd GYÁNI Gábor: *Generációk a történelemben*. In: GYÁNI Gábor–LÁCZAY Magdolna: I. m. 11. Mindenesetre az identitás kérdése az egyes csoportok létrehozása kapcsán egyáltalán nem egyszerű feladat, erre pedig Robert Jenkins is rámutatott. Véleménye szerint az egyes generációk identitásának kérdése mindig egy komplex folyamat, ugyanis „az, hogy a társadalomban milyen csoportok léte tudatosul, a társadalmi önazonosítás dialektikájától függ, azaz a csoport-identifikáció és a társadalmi kategorizálás interakciójától”. Erről lásd bővebben Siga KRANIAUSKIENE: I. m. 124.

körülmények hatására – folyamatosan változott.²⁴ Miközben E. H. Erikson a személyes identitás fogalmát kifejlesztve az én stabilitását és folytonosságát, ezzel együtt annak „történetszerűségét” hangsúlyozta, az identitás fogalmának meghatározásánál a csoportazonosság elvére Jan Assmann irányította a figyelmet, akinek kulturális emlékezésről írott munkája szerint „maga az identitás társadalmi, »szociogén« jelenségnek tekinthető”.²⁵

A sarlóások újonnan kialakult nemzeti-kisebbségi identitásformáit ugyanakkor azok az egymással sok esetben szöges ellentétben álló politikai és ideológiai elvárások is alakították, amelyeket a Csehszlovák Köztársaság, valamint a Horthy-korszak Magyarországáé támasztott irányukban, kisebbségi közösségként ugyanis saját önazonosságuk meghatározása nemcsak saját kisebbségi közösségük, de az anyaország és a domicil (vagyis befogadó) állam viszonyrendszerében történhetett. Mindezt figyelembe véve a sarlóások identitásának változásait Rogers Brubaker sokszor idézett „triadikus” viszonyrendszerében is érdemes megvizsgálni.²⁶ Brubaker a *Nacionalizmus új keretek között* című munkájában a nemzet fogalmát újragondolva felhívta a figyel-

²⁴ Az identitás komplexitásával kapcsolatban érdemes megemlíteni Paul Ricœur nevét, aki szintén az identitás többes jelentésére mutat rá.

²⁵ Az identitás fogalmának meghatározásánál a csoportazonosság elvére többek között Jan Assmann irányította rá a figyelmet. Ehhez lásd Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999. 129–132. Vö. ÚJVÁRI Edit: A kulturális identitás kérdésköre és kutatásának lehetséges irányai. A SZTE JGYPK Felnőttképzési Intézetének identitáskutató programja. In: SZIRMAI Éva–ÚJVÁRI Edit (szerk.): *Nemzetiségi – nemzeti – európai identitás*. Forrás: <http://mek.oszk.hu/08200/08200/08200.pdf> (Letöltve: 2017. 05. 05.) Ez összefügg a szociális identitás kategóriájával, melyet Henri Tajfel vezetett be, és amely egy társadalmi csoporttal való azonosságot jelöl. Vö. Thomas Hylland ERIKSEN: *Etnicitás és nacionalizmus*. Digitális Tankönyvtár, Gondolat Kiadó, 2011. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0050_Eriksen-Etnicitas_es_nacionalizmus/adatok.html (Letöltve: 2018. 01. 04.)

²⁶ Rogers BRUBAKER: *Nacionalizmus új keretek között*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2006. 61., 66–67. Brubaker a mező fogalmát Pierre Bourdieu-tól kölcsönzi. Pierre BOURDIEU–Loïc WAQUANT: *An Invitation to Reflexive Sociology*. University of Chicago Press, Chicago, 1992. Bárdi Nándor, kiegészítve Rogers Brubaker teóriáját, a fent említett három kategóriához negyedikként beemelte a nemzetközi intézmények szándékait. Vö. BÁRDI Nándor: *A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004. 30.

met a Közép- és Kelet-Európában lezajlott politikai változások által újrapendezett nemzeti-etnikai viszonyokra. Véleménye szerint ezekben a régiókban a nacionalizmust, ezzel együtt a nemzeti identitás fogalmát a nemzeti kisebbségek szempontjából a nemzetiesítő, valamint az anyaországgal fenntartott kapcsolat viszonyrendszerében érdemes vizsgálni.²⁷

A család és az iskola mint szocializációs háttér

A kisebbségi helyzetben szocializálódott első nemzedék átmene-
ti benuványa után, a többnyire magyar tannyelvű csehszlová-
kiai középiskolákból kikerülve a húszas évek második felében
kezdett szerveződni. Akkor vált képessé arra, hogy saját gene-
rációs szervezeteit megteremtse. Ambivalens helyzetükből – a
„nagy-magyarországi” örökség családi hagyományaitól eltérően
a csehszlovákiai kisebbségi középiskolák által kínált szemléleti
különbségekből, később pedig a nemzedék megszerveződésében
központi szerepet játszó felsőoktatási intézmények környezeti és
nyelvi kihívásaiból – adódóan a fiatalok új egyesületeiket, moz-
galmaikat, csoportjaikat a szülőföldtől többnyire távol eső – prá-
gai, brünni és pozsonyi – egyetemi közegben szervezték meg.

Ahogy azt már fent is jeleztük, a kisebbségi értelmiséget
sújtó sajátos társadalmi problémák szintén közrejátszottak ab-
ban, hogy az „újraindulás” évekig eltartott. Az egész felvidéki

²⁷ Brubakerhez hasonlóan Benedict Anderson szintén új szempontból, komplex módon közelít a nemzet fogalmának a meghatározásához, melyet az értelmiségi elitek által elképzelt közösségként határoz meg. BENE-DICT ANDERSON: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2006. Vö. SZARKA László: Identitás és lojalitás nemzetállami konfliktushelyzetei. In: KOVÁCS Nóra–OSVÁT Anna–SZARKA László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001. 94. A két világháború között szerveződő kisebbségi közösségek esetében az egymással összetartozó nemzeti identi-tás- és lojalításkonstrukciók belső „ambivalenciáira” mutat rá SZARKA László: Integráció és együttműködés a kisebbségpolitikában. Magyar aktivista kísérlet Csehszlovákiában. In: BÁRDI Nándor–SIMON Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 23.

magyar középosztályt sújtó társadalmi presztízs- és pozícióvesztés valamilyen formában szinte minden pályakezdő fiatal családját érintette. Az egész generáció ily módon egyfajta „társadalmi visszahullás” folyamatának részeseként élte meg az 1920-as évek első felét.²⁸ Jócsik Lajos például az érsekújvári magyar vasutasvilágot felbolygató lojalitásdilemma és a szociális válság egzisztenciális fenyegetettségének válaszkényszereit felvillantva mutatta be a csehszlovák állam magyar közalkalmazottakkal szembeni diszkriminatív eljárását.²⁹ Édesapjának példáján keresztül érzékeltette ezt a sok ezer csehszlovákiai magyar családot sújtó és a kisebbségi helyzet kialakulásával szorosan összefüggő folyamatot. A csehszlovák államhűségi esküt megtagadó magyar állami alkalmazottak, köztük az 1919. évi vasutassztrájkban részt vevők nagy része ugyanis elveszítette állását. Saját generációja családi szocializációs háttérének nehézségeit Jócsik Lajos egyértelműen összekapcsolta azzal a ténnyel, hogy a társadalmi mobilitás korábban magától értetődő lehetőségei az 1918–1919 után kisebbségi helyzetbe került magyarok többsége számára elérhetetlenné váltak. Jócsik esete is azt igazolta, hogy az első vasutasnemzedékhez tartozó családok képlékeny és törekeny osztálytudatát a vasutassztrájkot követő munkanélküliség és a társadalmi visszahullás a nemzeti vagy éppen az osztályalapú radikalizálódás felé mozdította el: „Nekünk már feladta az idő a társadalmi visszahullás nagy kérdését. Még a háború végén családjaink és a magunk személyes élete abban a központi célkitűzésben kapott értelmet, hogy felemelkedjünk a középosztály boldogabb színvonalára. A kisebbségi élet ránk jövő változásai a középosztályi külsőségek alatt szegény magyarokká, s az nem túlzás, ha azt mondom: proletárokká tettek bennünket.”³⁰

²⁸ A deklasszálódásról szociológiai szempontból: SZILÁGYI Zsuzsa: *Válság a szociológus szemével*. Forrás: <http://www.haon.hu/debrecen/valsag-a-szociologus-szemevel/1882003>. (Letöltve: 2016. 02. 19.); LEVAY Zoltán: A magyar „középosztály” válságához. *Korunk*, 1993. február. Forrás: <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=1933&honap=2> (Letöltve: 2016. 02. 19.)

²⁹ JÓCSIK Lajos: *Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben*. Nyugat, Budapest, 1939. 7–8.

³⁰ Uo. 23. Vö. JÓCSIK Lajos: Így éltünk a csehek alatt. *Érsekújvár és Vidéke (1939)*. Forrás: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view

Bár Jócsik Lajos *Iskola a magyarságra* című, 1939-ben kiadott visszaemlékezésében szemlélteti a saját és családja életét érintő társadalmi változásokat, a csehszlovákiai magyar középosztály jó része szintén érintett volt a deklaszálódás, vagyis a társadalmi visszahullás folyamatában.³¹ Ezt igazolják a sarlós nemzedék többi tagjának önéletrajzi írásai is. A családok szociális nehézségeit, valamint a szülők nemzedékének harcát érzékelteti a magyar mellett szláv (szlovák, lengyel) és német felmenőkkel rendelkező, első generációs pozsonyi polgári családból származó Peéry Rezső példája egyaránt, akinek édesapja, de különösen tanárnő édesanyja maga is érintett volt ebben a hanyatlási folyamatban.³²

A Szlovenszkóban maradt magyar középosztály válsága nemcsak szociális szempontból, hanem a fiatalok nemzeti identitásában is komoly változásokat indított el. A Pozsonyban felnőtt és a sarlósok fő ideológusának számító Balogh Edgár családja szintén gyorsan elszegényedett a köztársaság első éveiben, miután édesapját elbocsátották a hadtestparancsnokságtól, tanárnő édesanyját pedig a leányiskolából. Balogh számára kihívásokkal teljes időszak vette kezdetét, ami saját „úri tudatát” is átalakí-

=article&id=485:jocsik-lajos-igy-eltuenk-a-csehek-alatt-1939&catid=55:default&Itemid=72 (Letöltve: 2014. 08. 20.) Jócsik Lajos történeti esszéinek elemzéséről bővebben: SZARKA László: A Trianon utáni magyar nemzetépítés kisebbségi olvasatai Jócsik Lajos történeti esszéinek tükrében. *Limes*, 2012/4. Digitális változata elérhető: *Érsekújvár és Vidéke*. Forrás: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=2201:szarka-laszlo-a-trianon-utani-magyar-nemzetepites-kisebbségi-olvasatai-jocsik-lajos-toertenei-esszeinek-tuekreben&catid=55:default&Itemid=72 (Letöltve: 2014. 08. 20.)

³¹ A biográfia „klasszikus” értelemben személyek élettörténetét jeleníti meg, melyet vagy a személy saját maga (önéletrajz), vagy egy másik személy beszél el. A biográfia közé első sorban az olyan személyes dokumentumok sorolhatók, mint a levelezések, naplók, önéletrajzok, mások által megírt életrajzok, élettörtétek, narratívák stb. Lásd BÖGRE Zsuzsa: Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban. *Szociológiai Szemle*, 2003/1. 155–168.

³² „Nyilván nem akadt túl sok öröm, de annál több fájdalmas emlék kettőjük ifjúságában. Anyáméban a teljes deklaszálódás rémülete, anyai nagyapám pusztulásának villámcsapása, apáméban magányos ifjúságának megaláztatásai, az életkörnyezet teljes változása alkotta válság, a sorson aratott győzelmének fáradalma.” Három ember. Arcképek a régi Pozsonyból. In: PEÉRY Rezső: *A végzet bábjátéka avagy Peremmagyarok az idő sodrában*. Vál. FILEP Tamás Gusztáv–TÓTH László. Kalligram Kiadó, Pozsony, 1994. 33.

totta: „Tagadhatatlan, s ezt megismételném, megvolt persze az úriosztály-tudaton alapuló fönntartás nemcsak a zsidókkal, de másokkal szemben is, s ebből az úri tudatból vert ki bennünket a trianoni tragédia.”³³

Ugyanakkor nemcsak a társadalmi hovatartozás, de a helyi körülmények is befolyásolták az induló új nemzedék identitásának formálódását. Peéry Rezső élete meghatározó élményének tekintette pozsonyi magyar értelmiségi származását. A „koronázóváros”, amely rövid megtorpanás után Szlovenszko közigazgatási, oktatási, kereskedelmi-gazdasági központjaként fejlődésnek indult, gyorsan szembesítette Peéryt és társait a régi magyar idők iránti, jórészt meddő és provinciális nosztalgiákat a csehszlovák idők cseh és szlovák térhódítása mögött megbújó nyelvi-kulturális kizorítósdíjával. A fiatal állam és azon belül a szlovákság számára centrális jelentőségűvé lett dunai városban az évszázados háromnyelvű tradíciók fokozatosan háttérbe szorultak.³⁴

Az államváltás következményeire adott reakciókban szintén tetten érhetőek az indulás körülményeit meghatározó helyi viszonyok. Ezt példázza a Gömörből származó Boross Zoltán édesapjának az esete, aki 1918-ban állami tisztviselőként működött a kisvárossá lett Feleden. Mivel Csehszlovákiában ebben az időszakban komoly hiány volt a jogot végzett emberekből, az idősebb Boross az állameskü letétele után lehetőséget kapott to-

³³ „...hivatást számított ki magának történelmi helyzetéből.” M. Kiss Sándor. Interjú Balogh Edgárral. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1981. 11–12. Ezt igazolja Balogh Edgár visszaemlékezése gyermekkori élményeiről és nacionalista gondolkodásmódjáról a Trianon előtti időkből. Uo. 13. Hozzá kell azonban tenni, hogy Balogh szélsőséges gondolkodásmódja összefüggésbe hozható a kamaszkorba lépő fiatalember érzelmi kilengéseivel, valamint túlzásokra hajlamos személyiségével is. Hasonló családi vitákról számolt be az 1956-os mártír hadügyminiszter, Maléter Pál édesapja, az eperjesi jogakadémia tanára, Maléter István. LITVÁN György: Jászi Oszkár és a Maléter család kapcsolata (1925–1947). *Regio*, 1990/4. 170–188.

³⁴ „Életem minden későbbi megpróbáltatása, szenvedése és megrázkódtatása – írta Peéry – ebből a három adatból következett: Pozsonyban születtem, magyarnak születtem, és olyan polgári családból születtem, mely a humanitás és szabadelvűség iránti tiszteletet természetemmé tette.” A pozsonyi Duna-parton. A század gyermekének vallomása. In: PEÉRY Rezső (szerk.): I. m. 8.

vábbi alkalmazására: „Édesapám lényegében az igazságszolgáltatás pártatlan szolgálatára tette le az esküt. Az államhoz való hűségét annyiban nyilvánította ki, hogy becsületes, befolyásolhatatlan bírónak ismerték, aki 32 éven át volt a feledi járásnak a bírója, minden államváltozás alatt. A szlovákok is tisztelték őt, a telepések is, akik a magyar környezetben kénytelenek voltak bizonyos mértékben megtanulni magyarul.”³⁵

Boross visszaemlékezése alapján édesapja mind a szlovákokkal, mind a magyarokkal jó viszonyt ápolt. Hozzáállásában minden bizonnyal közrejátszott, hogy bíróként a szlovákok előtt is tekintélye volt Feleden. Ez a feledi eset azonban inkább a kivételek közé tartozott, a jogász (beleértve a bírói pályát is) korántsem számított létbiztonságot ígérő szakmának a csehszlovákiai magyarság körében.³⁶ A családi körülmények mellett a kisebbségi iskola jelentette a másik fontos identitásformáló tényezőt: az ott folyó oktató-nevelő munka során szembesültek a nemzeti és az állampolgári tartalmak kettősségével, a családból hozott magyar és az iskolai curriculumban erősen megjelenő „csehszlovák” tartalmakkal. Balogh Edgár szerint a kisebbségi világ az iskolai keretek között vált racionálisabbá, és ott kezdett elszakadni az ő „feudális romantikához kapcsolódó világuktól”.³⁷

Az érsekújvári Dobossy László egy későbbi tanulmányában szintén azt hangsúlyozta, hogy a sarlósok esetében az állami iskola egyszerre játszott fontos és ellentmondásos szerepet a csalá-

³⁵ Vendégségben Masaryknál. Interjú Boross Zoltánnal. In: MOLNÁR Imre (szerk.): *„Gyűlölködés helyett összefogás.” Adalékok a két világháború közti csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak történetéhez.* Történelemtanárok Társulása–Forum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2016. 17–18.

³⁶ Ennek ellenpéldáját adta Jócsik Lajos édesapja, aki az 1919. februári vasutassztrájk után nem volt hajlandó visszaállni korábbi munkahelyére. Viselkedésében Jócsik szerint közrejátszott paraszti származása és elsőgenerációs középosztálybeli volta, a család későbbi felemelkedése. JÓCSIK Lajos: *Iskola a magyarságra...* I. m. 6. Az 1919. februári felvidéki vasutas- és postássztrájk következtében a magyar vasutasok többségét elbocsátották. Ezek egy része kiutasítottá vált, illetve bizonytalan szociális helyzetbe került. TURCEL Lajos: *Holota János és Érsekújvár. Érsekújvár és Vidéke.* Forrás: http://www.watson.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=593&Itemid=55 (Letöltve: 2016. 12. 19.)

³⁷ BALOGH Edgár: I. m. 16.

di neveléshez képest.³⁸ A hivatalos csehszlovák államideológiával az iskolai ünnepek és a tankönyvi magyarázatok közvetítésével szembesültek, amit a tanítók igyekeztek feloldani. Ez is jól jelzi az iskolai szocializációnak a különleges fontosságát, hiszen a hétköznapi tapasztalatok, illetve az állam által közvetített és elvárt eszmeiség ellentmondásait a család nem vagy csak részben tudta kezelni. A kisebbségi nép- és középiskolának tehát fontos szerepe volt az integrációs folyamatban: az állampolgári ideológiával való megismerkedés első fokát jelentette. A problémát a családból hozott nemzeti tradíciókkal szemben az oktatásban a tananyagban kidomborított csehszlovák nemzetállami törekvések jelentették. Idetartozott például a történelemtankönyvekben megjelenő ellenséges vagy hiperkritikus magyarságkép, a cseh és a szlovák igazgatók jelenléte, illetve a magyar nemzeti eszme ignorálása – például a nemzeti ünnepekről való megemlékezések tiltása. Ezeket az ambivalenciákat még jobban felerősítette az a tény, hogy a generáció idősebb tagjai középfokú tanulmányaik egy részét még a dualista Monarchia fennállása idején, a többnyire egyházi fenntartású, királyi magyar oktatásügy gimnáziumaiban, liceumaiban végezték, de legtöbbjük már Csehszlovákiában tette le az érettségit.³⁹

³⁸ „Csehszlovák állami iskolákban tettük első lépéseinket a műveltség felé. Kielezett ellentétek közt hányódtunk, más volt a tananyag, mint a kiegészítő magyarázat, amelyet néhány oktatóunktól kaptunk, s merőben más volt a szellem, amely körülvelt a családban, a rokonságban, a falunkban vagy városunkban, mint a másik, a hivatalos, amelyet a tankönyvek közvetítettek, vagy amely különféle állami ünnepeken áradt felénk.” DOBOSSY László: *A Sarló művelődéspolitikai szerepe és hatása*. In: SÁNDOR László (összeáll.): *Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok*. Kossuth Könyvkiadó–Madách Könyvkiadó, Budapest, 1978. 110.

³⁹ Mindenesetre a csehszlovákiai kisebbségi iskolák sok mindenben eltérő ismeretanyagot és világképet közvetítettek, mint az 1918 előtti magyarországi oktatási intézmények. A tanulók nemzeti történelemként természetesen Csehország és Szlovákia történetét tanulták, s a tanári magyarázatokon, az irodalomtanításban helyet kapott magyar írók életén kívül jórészt csak otthoni, családi információkra épült tudásuk a magyar múlttól. Lásd uo. 110. Csehszlovákia és azon belül a szlovákok történetét a prágai Kamil Krofta munkáiból tanulhatták. KAMIL KROFTA: *Ó úkolech slovenské historiografie*. [A szlovák historiográfia feladatairól] Académie, Bratislava, 1925. KAMIL KROFTA: *A csehszlovák történelem kistűkre*. Novina Könyvkiadóvállalat, Mukačevo–Munkács, 1932.

Mindenesetre a fiatalok többszörös – nemzeti, regionális, állampolgári, közép-európai, baloldali kötődésekből, magatartásformákból építkező – identitás szerkezetének kialakulásához így már a középiskolai képzés is erősen hozzájárult. Bár az első köztársaság jogrendje elméletileg biztosította a nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelvi oktatásra, ez a gyakorlatban nem mindig érvényesült.⁴⁰ A hátrányos helyzet különösen a középszintű oktatásban volt érezhető.⁴¹ A csehszlovákiai középiskolák gyakran ellenséges közeget jelentettek a fiatalok számára.⁴² Ebben a fenti okok mellett közrejátszott a magyar oktatás színvonalának csökkenése is, a csehszlovák szellemiségű, többnyire cseh vagy szlovák nyelvből fordított tankönyvek hiányosságai, valamint a magyar pedagógusok hiánya.⁴³ Azt is meg kell jegyezni, hogy a magyar tannyelvű iskolák nagy része felszereltségében, szellemiségében elavult felekezeti iskolaként működött, míg az újonnan létesült cseh és szlovák iskolák főként jól felszerelt és modern állami iskolák voltak.⁴⁴

⁴⁰ POPÉLY Gyula: Magyar népiskolai oktatás Csehszlovákiában (1918–1938). Forrás: http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf66.pdf (Letöltve: 2017. 02. 09.)

⁴¹ Például a munkásság körében népszerű polgári iskolák szintjén több magyar többségű településen – Galántán, Párkányban, Tornalján, Rozsnyón és Szepsiben – csak szlovák tannyelvű iskolák léteztek. A Csehszlovák Köztársaságban az előbb négy-, majd háromosztályos népiskola felsőbb szintjét a polgári iskolák jelentették, melybe a tanuló a hat-, majd később nyolcosztályos elemi negyedik, később ötödik osztályának az elvégzése után iratkozhatott be. Ezek száma az elemi iskolákéhoz hasonlóan az 1920-as években folyamatosan csökkent. TURCEL Lajos: Két kor mezsgyéjén... I. m. 44.

⁴² A középfokú oktatás fontos színtereit képezte a nyolc városban – Komáromban, Pozsonyban, Kassán, Érsekújvárott, Ipolyságon, Rimaszombatban, Beregszászon és Losoncon – működött nyolc magyar gimnázium. A középiskolai képzéshez tartozó intézménynek számított a (kezdetben egy, később két) magyar tanítóképző is. Idetartoztak még a kereskedelmi iskolák és a kassai felsőipari iskola, valamint a komáromi és rimaszombati földműves gazdasági iskola. A bencések által fenntartott komáromi klasszikus gimnáziumon kívül a többi hét reálgimnázium a szlovák főintézetek keretei közt csupán párhuzamos magyar részlegként, illetve osztályokként működött. Uo.

⁴³ Csehszlovákia ugyanis 1923-ig államnyelvű szakvizsga letételét követeLTE meg, aminek a szlovákul nem tudó középkorú vagy idősebb tanárok többsége nem tudott megfelelni. POPÉLY Gyula: *Magyar népiskolai...* I. m.

⁴⁴ TURCEL Lajos: Két kor mezsgyéjén... I. m. 42.

A kisebbségi helyzet ugyanakkor mindinkább arra ösztönözte őket, hogy a megszűnt régi keretek helyett új közösségi formákat keressenek.⁴⁵ Balogh Edgár a középiskolában töltött, sokféle el-
lentmondással együtt járó időszak élményei közt az idegenséget és a nyelvi kihívásokat emelte ki. A gyors intézményi változások, valamint a nyelvi hiányosságok benne és magyar évfolyamtársai-
saiban a kitaszítottság és otthontalanság érzését idézték elő, amelynek feloldásához új kereteket kellett keresni. „Nemcsak én, hanem a többiek is: engesztelhetetlen ellentétbe kerültünk az iskolával. Tanáraink állandóan cserélődtek, sőt maga az iskola is egyre változott. Előbb a szlovák reálgimnázium tagozata lettünk, s természetesen áttolódunk délutánra, aztán összezsaptak egy másik magyar iskolával, a volt evangélikus líceummal. Itt is, ott is különcként számítottunk, vegetáltunk csak, a hagyományos atmoszféra kihagyott. Idegen lett az iskola, csak a cserkészek között [...] éreztük valóban otthon magunkat.”⁴⁶

A fiatalok egyéni módon próbálták feldolgozni az új körülményeket, aminek a középiskolai tanárok részéről kapott motiváció is fontos részét jelentette. Szalatnai Rezső, aki a Morvaországgal határos Nyitra megyei kisvárosban, a mindig is szlovák többségű Szakolcán végezte iskolái egy részét, szintén ellentmondásokkal teli időszakként emlékezett az 1918 előtti magyar és a fordulat utáni csehszlovák középiskola világára.⁴⁷ Egyformán pozitívan értékelt azoknak a magyar, illetve cseh tanároknak a szerepét, akik tanári hozzáértésükkel átsegítették tanítványaikat az állam- és nyelvváltás minden nehézségén. Ezenkívül kiemelte az önképzőkörök jelentőségét, amelyeket a diákok saját erőből szerveztek magyar identitásuk megőrzése érdekében.⁴⁸

⁴⁵Erről lásd JÓCSIK Lajos: Iskola a magyarságra... I. m. 19–23.

⁴⁶BALOGH Edgár: I. m. 16.

⁴⁷Az egykori cseh–magyar határ közelében fekvő település főgimnáziumában tanított Juhász Gyula. Erről bővebben: KISS Balázs: Juhász Gyula emlékmű Szakolcán. *Múlt-Kor*. Forrás: http://mult-kor.hu/20080429_juhasz_gyula_emlektabl_a_szakolcan (Letöltve: 2016. 12. 19.) Lásd még SZALATNAI Rezső: *Juhász Gyula hatszáz napja*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1962.

⁴⁸Szalatnai Rezső hetvenéves. PEERY Rezső: I. m. 370. Vö. Kovács Endre visszaemlékezésében szintén kiemeli a reálgimnáziummá alakított pozsonyi líceum tanárainak a szerepét. Azt is megemlíti, hogy tehetséges tanárai között nem volt igazán megértő és segítőkész személyiség. Ráadásul a tanárok közül néha-

A fiatalok tehát az önképzőkörök, de még inkább a cserkész-csoportok keretein belül látták megszerveződésük legfontosabb tereit. Így a sarlósok is a középiskolai cserkészcsoportokban, majd a főiskolásokat összefogó, előbb 1925-ben Prágában, később Brűnnben és Pozsonyban megalakult Szent György Körben szervezték meg magukat. Az öregcserkész kör elsõrendû célja a – főiskolás és egyetemista – csehszlovákiai magyar fiatalok összefogása volt a cserkészmozgalmon belül. Ezzel együtt a csoport tevékenységéhez kezdettõl fogva hozzátartozott a más nemzeti-ségû cserkészekkel – elsõsorban a csehekkel és a szlovákokkal – való kapcsolatok ápolása.⁴⁹ A Szent György Kör egyik legfõbb feladatának tekintette a falusi regõsmozgalomnak – az egyetemisták néprajzi, szociográfiai adatgyûjtéssel összekapcsolt falujárásainak, a falvakban élõ fiatalokkal való kapcsolatteremtésnek, közös rendezvényeknek, beszélgetéseknek – a rendszeres szervezését; a cserkészlet ezek által történõ megújítását.⁵⁰ Késõbb 1928-ban ebbõl a csoportból jött létre a Sarló mozgalom, amelynek tevékenységébe a korabeli források alapján mintegy ötven fiatal kapcsolódott be.⁵¹ Ugyanakkor Boross Zoltán adatgyûjtései szerint száztíz–százötven fiatal csatlakozott valamilyen formában a csoport munkájához.⁵² A csoportosulás késõbb főiskolai

nyan a paraszti gyökerekkel rendelkezõ, deklasszálódott családi körülmények között felnõtt Kováccsal származását is éreztették. Kovács Endre: I. m. 60.

⁴⁹ Szent György Kör. *A Mi Lapunk*, 1925/6. 94.

⁵⁰ Két esztendő a prágai Szent György Kör. *A Mi Lapunk*, 1927/4. 78. Vö. Debreceni Déri Múzeum. Sarlós-gyûjtemény (DDM SGy). Jócsik hagyaték. Jócsik Lajos: Sarló életrajza. DSX. 86. 851. 1–4.

⁵¹ Ezt támasztja alá a pozsonyi konzul magyar külügyminisztériumnak küldött 1930. évi egyik jelentése. Petravich Gyula konzul becslése szintén ötvenes létszámot valószínûsített. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 63. A „Sarló” nevû radikális diákegyesület ismertetése a pozsonyi magyar konzulátustól a magyar külügyminisztériumnak. 1930-7/44. 207/pol.

⁵² A Sarlóhoz tartozó személyek teljes és pontos listája nehezen rekonstruálható. Ennek egyik oka, hogy a mozgalomhoz csatlakozott fiatalok száma az évek során folyamatosan változott. Boross Zoltán katasztere szerint a csoport munkájába 1928-tól a „szocializmus politikai vállalásáig” összesen 107 személy kapcsolódott be. DDM SGy. Boross Zoltán: Sarlósok katasztere. Adatközlõ levelek és feljegyzések a sarlósokról. 1975–1978. DSX. 86. 25. 2.1–33. A gyûjtések alapján azonban az *Ez volt a Sarló* címû kötetben már 142 fõs névsort közölt. Ebben azokat a személyeket is felsorolja, akik nem voltak különõsben aktívak, mégis

szemináriumokat és szociográfiai falukutatásokat folytatott, mindeközben aktív kapcsolatot ápol a cseh, illetve a szlovák baloldali értelmiséggel. Ezenkívül a magyarországi népi mozgalom csoportjaival, valamint erdélyi ifjúsági szervezetekkel is szoros viszonyt tartott fenn.⁵³ A mozgalom vezetőségének nagy része ebben az időszakban már egyre inkább a baloldali ideológia felé orientálódott, és a revíziós célok helyett egyfajta közép-európai államközösség (dunai konföderáció) létrehozásáról gondolkodott, ami szerintük a kisebbségi problémák és a nemzetállami nacionalista keretek számára új megoldást nyújthatott volna. Ezért a mozgalom mindinkább szembekerült az idősebb nemzedékhez tartozó csehszlovákiai magyar értelmiség konzervatív csoportjaival. 1930-tól pedig egyre élesebb konfliktusai adódtak a keresztény-konzervatív kurzust képviselő Horthy-Magyarországgal is.

Nemzedéki szétfejlődés a „nemzeti összezárkózás” időszakában és az 1938-as visszacsatolást követően

Ismeretes, hogy Balogh Edgár 1931-től kezdődően nyíltan a kommunizmus irányába kívánta vezetni a mozgalom tagjait. Ez pedig nemcsak az „apák” nemzedékével és a „hivatalos” Magyarországgal, de a gazdasági válság után már a csehszlovák kormánnyal is szembeállította a mozgalmat. Prága a kezdeti támogatás után szintén egyre rosszabb szemmel nézte az „irredenta kommunizmus” terjedését.⁵⁴ Mindennek következtében a Sarló egységes mozgalmi keretei a belső viták, az ideológiai-politikai ütközések következtében 1934-re egyértelműen felbomlottak. Jellemző, hogy még a korábban a marxista, kommunista elvekkel visszafogottan szimpatizálók többsége is szembekerült és valamilyen formában konfrontálódott Balogh Edgárral, a mozgalom

valamiképpen kapcsolódtak a csoporthoz. BOROSS Zoltán: *A sarlósok névsora*. In: SÁNDOR László (összeáll.): I. m. 270–272.

⁵³ Erről például lásd Slovenský Národný Archív (SNA) (Szlovák Nemzeti Levéltár) PR Prezídium. Spolok socialistických akademikov 1928–1938. MAT 16/4; Spolok socialistických akademikov sídlom v Bratislave. Zpráva o činnosti. 88/144.

⁵⁴ „...hivatást számított”, I. m. 25.

vezetőjével és a többi, időközben a Csehszlovák Kommunista Párt tagjaivá lett sarlóssal. Mindeközben egyre többen elutasították a szélsőbaloldali ideológiának, a kommunista pártnak való alárendelődést, és a mozgalom marxista irányvételének mielőbbi revízióját sürgették. Közéjük tartozott például Peéry Rezső, Jócsik Lajos, Porzsolt László és Dobossy László.

Az 1930-as évek második felében a sarlósok többsége mindenestre felismerte a küszöbön álló változások jelentőségét. Többen aktív szerepet vállaltak abban a „nemzeti összezáródásként” is emlegetett folyamatban, amikor Magyarországon a Móricz Zsigmond, illetve Németh László körül tömörülő népi mozgalom körői és a polgári konzervatív, illetve liberális csoportok kapcsolódási pontokat kerestek a szociáldemokraták és a munkásmozgalom más csoportjai felé is.⁵⁵ A csehszlovákiai magyarok körében pedig részben a népfrontos magyar kísérletek, de még inkább a Budapestről szorgalmazott kisebbségi magyar pártegyesülés terelte az „összezárkózás” irányába a felvidéki magyar értelmiséget. Az 1930-as évek második felére jellemző közeledésben természetesen éppen úgy közrejátszott a külpolitikai helyzet, mint a csehszlovák nemzetiségi politika egyre jobban láthatóvá vált és a nyugati szövetségesek által is nyíltan bírált zsákutcája. Ennek a jele volt, hogy végül a korábban kormánypárti, aktivista szerepet játszó csehszlovákiai magyar szociáldemokrata képviselők 1938-ban arra hívták fel tagjaikat, hogy lépjenek be az Egyesült Magyar Pártba (EMP).

Az EMP 1936-os megalakulása szintén ennek a jórészt Magyarországról kezdeményezett, de rövid ideig Csehszlovákiában is jelentős visszhangot kiváltó magyar nemzeti egységesülést látszott alátámasztani. Ugyanakkor a Komintern 1935. évi VII. kongresszusán meghirdetett népfrontpolitika is jórészt abba az irányba mutatott, hogy a szélsőséges fasiszta, nemzetiszocialista irányzatokkal szemben a lehető legszélesebb politikai, társadalmi együttműködésre kell törekedni. Mindkét folyamatban a sarlósok aktívan részt vettek, mert azt feltételezték,

⁵⁵ A fogalomról bővebben: BARDI Nándor: Összezárkózás és szétfejlődés. Kísérlet a magyar kisebbségek történetének periodizációjára. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Nemzet a társadalomban*. TLA, Budapest, 2004. 251.

hogy mozgalmi tapasztalataikra a közeledő válsághelyzetekben is szükség lehet.

Ezt igazolja a Szvatkó Pál által létrehívott *Új Szellem* című folyóirat, és az annak holdudvarában megjelenő sarlós szerzők aktivitása.⁵⁶ Az 1937 és 1938 között megjelenő új lapnak, amely programszerűen a szlovenszkói magyar szellemi élet egységesülését szolgálta, Szvatkó a sarlósok közül meg tudta nyerni Vass Lászlót, Peéry Rezsőt, Duka Zólyomi Norbertet és Bólya Lajost is. Ezzel együtt 1935-től kezdődően, s különösen a bécsi döntést megelőző években egyre érezhetőbbé vált a nemzedék tagjainak ideológiai szétválása, a mozgalmi, baráti csoportok széthullása.⁵⁷ Ez jórészt arra vezethető vissza, hogy a korábbi kétosztatú felvidéki magyar pártpolitika helyére a Jaross Andor és Esterházy János által vezetett Egységes Magyar Párt lépett, amelynek választói, támogatói bázisa napról napra erősödött.

Mindez a csehszlovák válság során együtt járt a magyar revíziós remények és törekvések felerősödésével, az Edvard Beneš köztársasági elnök és a Milan Hodža vezette csehszlovák kormány által megkésve felkínált nemzetiségi megoldások szudétanémet és magyar elutasításával, a szlovák szeparatista törekvések radikalizálódásával. Az érett férfikorba lépő egykori sarlósok 1938-ban, ebben a sok szempontból rendkívüli helyzetben a kisebbségi léthelyzet korábban produktív kiindulópontként, közvetítői lehetőségként értelmezett adottságait ekkor már illúzióknak tartották. Innen már csak egy lépés választotta el őket attól, hogy a kisebbségi viszonyokat politikai és erkölcsi értelemben egyaránt lehetetlen helyzetként értékeljék. Jócsik Lajos *Iskola a magyarságra* című munkájában a nemzeti teljesség hiányában

⁵⁶ A folyóiratról bővebben: Thomas VON AHN: „Új Szellem Szlovenszkon”. Betekintések Szvatkó Pál csehszlovákiai magyar „Kulturpolitikai Szemlé”-jébe (1937–1938). *Pro Minoritate*, 2009/4. 55–80.

⁵⁷ A mozgalom felbomlását követő, 1938 előtti időszak sok esetben átformálta a sarlósok barátságait is. Erre jó példát kínál Kovács Endre és Peéry Rezső esete, akik a pozsonyi gimnáziumban tanítottak, és itt kerültek közel egymáshoz. Kovács Endre utólagos interpretációjában kettejük ideológiai változása alapvetően a radikális baloldaliságtól való elszakadással és a nemzeti összezárkozás fontosságának felismerésével függött össze. Mindezt még inkább megerősítette „az élmények azonossága, a hasonló sors, a közös iskola.” Kovács Endre: I. m. 380.

jelölte meg a kisebbségi sors legsúlyosabb hátrányát: „Egy népcsoport nem élhet teljes és kiegyensúlyozott életet csak a népi tudat alapján. A nemzeti tudat teljessége, az ökumenikus elemekkel értett teljessége nélkül csak sorvadt létet élhet a csoport és az egyes. A népiség vonalán csak súlyos időket lehet átvészelni.”⁵⁸

Ezt az idézetet mindenképp annak függvényében kell értelmezni, hogy Jócsik Lajos a kisebbség 1938-as visszatérését és az „anyanemzetbe” való visszatagozódását követően fogalmazta meg gondolatait, amikor is szembesült vele, hogy a nemzedék a magyarországi viszonyok között több lehetőséget kapott az érvényesülésre, nem beszélve arról, hogy az anyaországi és az erdélyi értelmiséggel kialakított kapcsolatrendszere is újabb értelmet nyert. Jócsik tehát véleményünk szerint nem arra utalt, hogy általában véve lehetetlen a kisebbségi lét, hanem egy konkrét helyzetet emelt általános igazsággá és az anyaországi – nemzeti teljességben megélt – helyzetből állította fel tézisét.

Az 1938-as bécsi döntést követően a sarlós vezetők jó része – például Jócsik Lajos, Kovács Endre, Dobossy László, Dobossy Imre, Boross Zoltán, Vass László – vagy lakóhelyük szerint kerültek magyar fennhatóság alá, vagy ők maguk települtek olyan városba, amely visszakerült Magyarországhoz. A nemzedék másik része – elsősorban természetesen a pozsonyiak –, így Brogyányi Kálmán, Peéry Rezső és Szalatnai Rezső – a „második kisebbségi” sorsot is vállalta a Szlovák Köztársaságban.⁵⁹ A bécsi döntés után megváltozott körülmények mindenesetre gyökeres változást hoztak az egykori sarlósok életében.⁶⁰

A bécsi döntést követően Budapestre, az irodalmi közélet központjába került Jócsik Lajos nemzedékének szétszóródását kötötte „a hazatérés fordulataihoz”, amikor a megszűnt cseh-

⁵⁸ JÓCSIK Lajos: *Iskola a magyarságra...* I. m. 65.

⁵⁹ Természetesen a Szlovák Köztársaságban maradt magyar értelmiség számára is fontos maradt a népi írói mozgalom tagjaihoz való további kapcsolódás. JÓCSIK Lajos: *Hazatérés tájékoztató.* Janus Pannonius Társaság, Pécs, 1942. 22.

⁶⁰ Jócsik Lajos például Selleyi József halála kapcsán megjegyezte, hogy a mozgalom felbomlását követően találkozásaik alkalmával érződött, hogy „egy alombéliek” voltak. Nemzedéki szempontból nagyobb törést jelentett számukra az 1938-as visszacsatolás időszaka. JÓCSIK Lajos: Selleyi József. *Kelet Népe*, 1941/6. 9.

szlovák világot maguk mögött tudva, egzisztenciálisan, emberileg, szakmailag, érzelmileg és politikailag is át kellett magukat zsilipelniük az országgyarapítás eufóriájában égő magyarországi állapotok közé. Mindez a jelentős magyarországi kapcsolattal rendelkező, de még mindig szakmai pályájuk elején álló felvidéki magyar értelmiségiek számára komoly kihívást jelentett. „Mindegyikünknek elég volt korunk derekán új életre készülni – írta Jócsik –, s a kisebbségi életben alaposságot tanultunk ebben a tekintetben, mely felemészti mind az erőnk.”⁶¹ Ezzel együtt arra helyezte a hangsúlyt, hogy a kisebbségi értelmiségi nemzedék többsége megtalálta az új helyzetben is a maga helyét, így az egykori sarlósok többsége is többé-kevésbé hasonló úton haladt tovább. Ennek eszmei-közösségi keretét elsősorban a magyar népi mozgalom jelentette számukra.⁶²

Az első bécsi döntést követő újrakezdésben, illetve az összmagyar szellemi életbe való bekapcsolódásukban a népi mozgalom céljainak vállalása erős ideológiai kontinuitást jelentett kisebbségi és magyarországi működésük között. A magyarországi népiekkel való korábbi kapcsolataik nagymértékben segítették tájékozódásukat, néhány esetben szakmai érvényesülésüket. A népi írók között gyakran elmérgesedő konfliktusokban a kisebbségi viszonyok között felnőtt „sarlósok” gyakran léptek fel közvetítőként, segítőként.⁶³ Mindenesetre az új, többségi, jórészt budapesti értelmiségi közegbe való beilleszkedést a fővárosi értelmiséggel korábban kialakult kapcsolatok „újrafelfedezése”, a felvidékiek iránti szolidaritás érezhető megnyilvánulásai egyaránt segítették.

Mindebben kulcsszerepe volt Móricz Zsigmondnak.⁶⁴ A visszaterést követően a legintenzívebb kapcsolata Móricz Zsigmonddal

⁶¹ Uo. „Ha szétszóródtunk is egymás mellől, egy dologban mindig egymás mellett maradtunk. Abban maradtunk egymás mellett, ami fiatal életünk célja volt: előbb a kisebbségi magyarság népi egységének, a hazatérés után pedig a magyar nép életének egységes és kiegyensúlyozott felépítése.” Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Lásd KOVÁCS Endre: Emlékirat és napló. Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Kovács Endre hagyatéka.

⁶⁴ Ehhez lásd JÓCSIK Lajos: Esztendeig vele – esztendeig nélküle (Móricz Zsigmondról). *Sorsunk*, 1943/9. 666–671.

és a népi írókkal a Budapestre költözött Jócsik Lajosnak volt. Jócsik nemcsak a népi írók mozgalmához társult, hanem a Revíziós Ligában is tevékenykedett, illetve Móricz Zsigmond *Kelet Népe* című lapjának a szerkesztője volt 1940 nyaratól 1942 elejéig. Móriczcal kötött barátsága és a lap szerkesztése hozzásegítette ahhoz, hogy a kisebbségi viszonyok közt szerzett tudását immár összmagyar relációban kamatoztassa.⁶⁵ A Romániában tartózkodó Balogh Edgár, akit 1935-ben kiutasítottak Csehszlovákiából, és a romániai Országos Magyar Párt baloldali ellenzékeként 1934-ben önállósult MADOSZ (Magyar Dolgozók Szövetsége) vezetőségi tagjaként a romániai ifjúság 1937-es Vásárhelyi Találkozójának egyik fontos kezdeményezője volt, 1940-től folyamatosan levelezett Móricz Zsigmonddal, aki megbizta őt a *Kelet Népe* című folyóirat erdélyi népszerűsítésével, majd 1941-től a lap erdélyi szerkesztője lett.⁶⁶ Aligha véletlen, hogy Balogh 1943-ban külön levélben köszöntötte a szárszói találkozó résztvevőit.

A népi mozgalom törzsét jelentő nemzedék „nemzeti összezárkózásának” öröme mellett ugyanakkor megjelent a kisebbségi élet értelmének a megkérdőjelezése is a visszatért nemzedék tagjainak gondolkodásában. Ez jórészt ellentmondásban állt azzal a kisebbségi helyzetben kialakult „messianisztikus” világlátással, amely a „felvidéki szellem” jegyében egyfajta érzelmi és erkölcsi többletként jelentkezett náluk. Miközben a „visszatértek” maguk is az integráció lehetőségét keresték, szembesülniük kellett a magyarországi értelmiségi körök sokszínűségével és konfliktusaival, amely tovább árnyalta az anyaországi elittel szemben kialakított képet. Jól példázza ezt Jócsik évekkal későbbi visszatekintése az anyaországi befogadás korlátairól, amelyekbe a magyarországi értelmiségi kasztokhoz való besorolódás nélkül mindenütt beleütköztek.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Ehhez lásd BALOGH Edgár: *Szolgalatban*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1981. Balogh a lappal az 1937-es Vásárhelyi Találkozó frontját is fel akarta újítani. Célként pedig a közös népi munkát tekintette az erdélyi magyarság felemelése érdekében. Balogh Edgár – Móricz Zsigmondnak. Erről lásd TASI József (vál.): *Móricz Zsigmond, a Kelet Népe szerkesztője. Levelek I.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1988. 188–189.

Az erősen megosztott magyarországi és fővárosi irodalmi, politikai közélet számára a felvidékiek hazatérése sok esetben csupán egyfajta statisztikai korrekciót, egy közel egymilliós magyar tömeg megjelenését jelentette: „A kisebbségi élet végén nekünk roppant élményünk volt Babits egy tanulmánya, a »Tömeg és nemzet«. A kisebbségi helyzetben is érezhető volt a koreszme hatása, mely eltömegesítette az életet, a mennyiséget helyezte a minőség fölé, s így tört előre a hatalom irányába. Most már azt is meg lehet mondani, hogy a kisebbségi magyarság is koreszmesen, tehát eltömegesedve, vagyis csak mennyiségileg és nem minőségileg vett részt a hazatérésben is. Ebben a korban úgy kívántuk a mennyiséggel szemben a nemzeti lényeg minőségi tartalmait, mint a pusztában kódorgó zsidók a mannát, az égi kenyeret.”⁶⁷

Jócsiknak ebben a megfogalmazásában minden bizonnyal közrejátszott „csalódottsága” vagy „illúzióvesztése”, amely a visszacsatolást követően az értelmiség jó részét érintette. Hiszen az úgynevezett „felvidéki szellem” képviselőiként csehszlovákiai magyar visszatért értelmiség mögé egy olyan minőségi többlet víziója társult, amely a sarlósok véleménye szerint a magyarországi értelmiségnek sok szempontból példát adhatott volna. Miután azonban „hazatértek”, maguk is betagozódtak, vagyis a magyarországi értelmiség részévé lettek, ez pedig együtt járt a felvidéki értelmiség „messianisztikus” céljainak felülbírálatával. Mindenesetre miután a szlovenszkói magyar szellemi elit pár hónap alatt szembesült a magyarországi viszonyok különbségeivel, igen rövid időn belül, egy év leforgása alatt betagozódott az új keretek közé. Ehhez persze hozzájárult az is, hogy több sarlós vezető a bécsi döntést követően állami szolgálatba állt, ami ugyancsak a Magyarország iránti lojalitásukat feltételezte és bizonyította. Közéjük tartozott az érsekújvári királyi járási bíróságnál ügyészként működő Dobossy Imre vagy az érsekújvári királyi ügyészség vezetőjeként tevékenykedő Bólya Lajos.⁶⁸ Ezt az

⁶⁷ Jócsik Lajos: *Iskola a magyarságra...* I. m. 23.

⁶⁸ A miniszteri tanácsos (a miniszterelnök rendeletére) Bólya Lajos védelmére kelve kiemelte „nemzeti szempontból” való megbízhatóságát: „Bólya kir. Ügyész tudomásom szerint a Csehszlovákia felszámolását megelőző egy-két esztendő-

is aláhúzza, hogy Berecz Kálmánnal együtt mindketten az EMP (később Felvidéki Magyar Párt) tagjai lettek.⁶⁹

Szólnunk kell azokról az egykori sarlósokról is, akik 1938-at követően az első Szlovák Köztársaságban maradtak. Szalatnai Rezső Peéry Rezsővel együtt az Esterházy Jánost támogató pozsonyi fővárosi magyar lapok szerkesztőjeként működött az új államban. Ők ketten a pozsonyi magyarságnak a német nemzetiszocializmust és annak magyarországi, szlovákiai magyar követőit elutasító szellemi vezetői voltak, s emiatt az Esterházy köréhez tartozó kiváló közírókat sokan a Magyar Párton belül is „szalonbolsevikokként” emlegették.

Ők ekkor szembesültek azokkal a nehézségekkel, melyet az új kisebbségi időszak idézett elő az erősen autoriter és az egyházi háttérrel antidemokratikus, tekintélyelvű, fasisztoid tendenciákkal ötvöző Tiso-féle Szlovák Köztársaságban. Szalatnai Rezső a következőképp emlékezik vissza erre az időszakra: „Amit a magyar kisebbség törvényes jogon megkapott a csehszlovák demokráciától, attól a szemforgató, kettőskeresztes szlovák parancsuralmi rendszer indulattal megfosztotta.”⁷⁰ Peéry Rezső szintén az első Csehszlovák Köztársaság demokratikus-szabadelvű rendszerének pozitív jogi kereteit emelte ki, amelyek összehasonlíthatatlanul jobb körülményeket biztosítottak a magyar kisebbség számára, mint a tisói Szlovákia: „Csak most, e kegyetlen, eltüntető és megsemmisítő változás sodrában láthattuk, mennyire patriarkális, toleráns, vidékiesen engedékeny és szabadelvű világban éltünk.”⁷¹

Ezzel szemben a Harmadik Birodalom Biztonsági Szolgálat, a Sicherheitsdienst pozsonyi irodájának 1944. évi jelentése a

ben nemzeti szempontból kifogásolható cselekedetet nem követett el, sőt a felvidéki magyarság kultúrmozgalmaiban tevékeny részt vett.” Bólya Lajos érsekújvári kir. ügyész. MNL OL. K28, Budapest, 1941. december 30. 1941 – P – 26829 – 20 cs. 608. M.E.II. 1941.

⁶⁹ FILEP Tamás Gusztáv: A „felvidéki szellem”-ről és utóéletéről. *Limes Tudományos Szemle*, 2007/2. 116.

⁷⁰ Itt Szalatnai utal a Masaryk Akadémia eltűnésére, a magyar irodalmi folyóirat létrehozásának betiltására, a magyar iskolák összezsugorítására stb. Szlovákiában 1938–1945 között. In: SZALATNAI Rezső: I. m. 208.

⁷¹ PEÉRY Rezső: *Requiem egy országrészért*. Pannónia Kiskönyvtár, Pozsony, 1993. 132.

pozsonyi sarlósok másik csoportját, Brogyányi Kálmánt, Duka Zólyomi Norbertet és Ludwig Aurélt az Esterházy-féle szlovákiai Magyar Párt nemzetiszocialista vonalához sorolta.⁷² Tény, hogy Brogyányi főszerkesztőként, Duka Zólyomi pedig szerzőként vállalt szerepet a *Magyar Szó* című nyilas szellemiségű pozsonyi lap megjelentetésében. Kettejüket a csehszlovák Népbíróság 1946-ban kollaboráció vádja miatt börtönbüntetésre ítélte.⁷³

Ők azonban a ritka kivételek közé tartoztak. A második világháború idején – elsősorban korábbi baloldali tevékenységük miatt – több sarlós fiatal vált a nyilasok, majd a Gestapo üldözöttjévé a második világháborúban. Közéjük tartoztak az érsekújvári sarlósok: Balázs András, Jócsik Lajos, Horváth Ferenc, Dobossy László és Dobossy Imre, akiknek azonban sikerült elrejtőzniük. Berecz Kálmán, bár letartóztatták, szintén megszökött egy koncentrációs tábor felé tartó vonat vagonjából.⁷⁴ A háborút követően Ludwig Aurél is Ausztriába menekült, majd az Egyesült Államokban lelkipasztorként tevékenykedett.

⁷² Lásd SIMON Attila: Nyilasok a spájzban. Szélsőjobboldali kísérletek a szlovákiai Magyar Párt átalakítására és Esterházy János eltávolítására a pártelnöki tisztségből 1939 és 1945 között. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015/4. 47. Brogyányi Kálmán és Duka Zólyomi Norbert neve az esetleges új pártelnöki funkció kapcsán is felmerült. Esterházy János azonban baloldali múltjuk miatt visszautasította a külügyminisztérium nyilas pártmegbízottjának, Bagossy Zoltánnak erre vonatkozó javaslatát. Uo. 51.

⁷³ A kiváló művészetelméleti könyvek szerzőjeként ismertté vált Brogyányi Kálmánt a háborús években vállalt főszerkesztői szerepe miatt 1946-ban hét évre ítélték, de 1947-ben sikerült Ausztriába szöknie, majd az USA-ban telepedett le. Duka Zólyomi Norbert pedig, miután letöltötte büntetését, Csehszlovákiában működött előbb tanárként, később pedig orvostörténeti tanulmányokat írt. Uo. 57.

⁷⁴ A Német Biztonsági Rendőrség és SD parancsnokának átírtára a következőket írta: „Kérem az alább megnevezett személyeket letartóztatni és az érsekújvári bírósági fogdába bekísérni. 1. Dr. Holota János, 2. Dr. Turchányi (Imre), 3. Dr. Winter Móric, 4. Dr. Dobossy Imre, 5. Dr. Bólya Lajos, 6. Dr. Kovács Endre, 7. Dr. Jócsik Lajos, 8. Dr. Krammer Jenő, 9. Drien Károly, 10. Horváth Ferenc, 11. Pehartz Imre, 12. Dobossy László, 13. Balázs András. [...] A Német biztonsági rendőrség és SD parancsnokának átírata. A Biztonsági Rendőrség és SD Parancsnoka Székesfehérvárott. Határbiztosítási Parancsnokság. Érsekújvár VIII. Magyar Királyi Rendőrségnek Érsekújvárt. Székesfehérvár [...] Érsekújvár, 1944. 11.22.” BEREZ Kálmán (összeáll.): A sarlós mozgalom dokumentumai. In: SANDOR László (összeáll.): I. m. 365.

Összegzés

A Trianont követően Csehszlovákiába került magyarságon belül két nemzedék váltotta egymást: a dualizmus kori Nagy-Magyarországon szocializálódott „apákkal” szemben a századfordulót követően született „fiúk” generációja számára a régi ciszlajtnán viszonyok már csak a családi emlékek és történetek kommunikatív emlékezetén keresztül jelentettek folyamatos konfrontációs alapot. Ők maguk a középiskolai és egyetemi tanulmányaik során gyorsan szembesültek azzal, hogy a soknemzetiségű magyar nemzetállam helyreállíthatatlanul eltűnt. Az integrális revízió irrealitását a Bethlen-korszak felelős magyar politikai elitje is felismerte. Mindez az „új arcú magyarok” nemzedéket óhatatlanul abba az irányba sodorta, hogy ne a trianoni bűn okait, hanem a kisebbségi helyzetből kihozható új megoldásokat, a nemzeti egyenjogúság alapján berendezhető szlovenszkói, közép-európai együttélés formáit próbálja megszervezni a maga számára. Az első évek kihívásai az értelmiségi magyar családok, az első kisebbségi értelmiségi nemzedék felmenőinek deklasszálódásából, szociális helyzetük nehézségeiből, nyelvismeretük hiányosságaiából, iskolai körülményeik átalakulásából, cseh, szlovák kapcsolatrendszerük hézagosságából, a „halfarkú országban” belüli szellemi tájékozódás, önszerződés akadályaiából fakadtak.

A sarlósok személyiségében a fentiek következtében az 1918–1920-as történések után olyan identitásváltozások indultak el, amelyek a kisebbségi értelmiségi pozíciók, feladatok, szerepek kijelölésével is szoros összefüggésben álltak. A pályakezdők körében minimálisra csökkent társadalmi különbségek segítettek abban, hogy értelmiségiként ne valamilyen úri identitásminták mentén alakítsák ki saját egyéni és közösségi önazonosságukat, és társadalmi szerepvállalásukat egyre inkább a népi és szociális közösségtudat határozta meg.

Mindez jól látszott azoknak a sarlósoknak a megnyilvánulásaiban, mozgalmi reflexeiben és kezdeményezéseiben, akik a családi és az iskolai élet ellentmondásait, a szociális és nemzeti élet hiányosságait önképzőkörök és cserkészcsoportok, faluszó-

ciográfiai feltárások és népszolgálati „regösjárások” segítségével kívánták pótolni.⁷⁵ Az állami tisztviselőktől követelt hűségeskü megtagadása, a rendezetlen állampolgárságúakkal szembeni nyomásgyakorlás esetén kapcsolati hálók is segítették őket abban, hogy ne az apák, a deklasszálódott felmenők sérelmi magatartását vigyék tovább, hanem a mozgalmi összefogásban és útkeresésben találják meg saját értelmiségi küldetésük adekvát formáit.

Miután már a középiskolai keretek között szembesültek Csehszlovákia oktatási rendszerének az elvárásaival, az új „csehszlovák” politikai nemzet nacionalista államideológiájának kisebbségellenes megnyilvánulásaival, igyekeztek a csehszlovák nemzetállami törekvések ellenséges magyarságképét felülírni, a cseh és szlovák tanárok közt a toleráns kivételeket megtalálni. Azokat, akik képesek voltak felmérni a kisebbségellenes csehszlovák állami nacionalizmus önveszélyes megnyilvánulásainak negatív következményeit.

A sarlós identitásában ennél fogva a konzervatív, sérelmi családi tradíciók és az államideológia jegyében szerveződő oktatás feszültségeinek feloldása, meghaladása kulcsszerepet játszott. Az első kisebbségi nemzedék identifikációs tereiként működő cserkészcsoporthoz belül az egyetemisták „regösjárásokat” szerveztek, ahol a falvak és a városok magyar fiataljainak kínáltak találkozási, együttgondolkodási lehetőséget. Az „elsodort falu” helyett a megtartó magyar vidéki élet fontos szerepet játszott a szociális érzékenységre mindig is sokat adó sarlósok csoport-identitásának kialakításában.

Az 1925-ben megalakult prágai Szent György Kör egyetemista öregcserkészzei központi szerepet játszottak mindebben. Belőlük alakult meg 1928-ban a Sarló mozgalom, amely a két háború közötti csehszlovákiai magyarság legfontosabb baloldali ifjúsági csoportosulása volt. A mozgalomhoz tartozó, utóbb emblematikussá váló magyar értelmiségiek – írókként, jogászokként,

⁷⁵ A népszolgálat elvéről bővebben lásd BARDI Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: BARDI Nándor–FILEP Tamás Gusztáv–LŐRINCZ D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2015. 11–47.

művészként, művelődésszervezőkként – röpké pár év alatt megteremtették a „lehet, mert kell” típusú, proaktív kisebbségi önszerveződés morális, filozófiai és gyakorlati hivatkozási alapjait.

Bár a mozgalom Balogh Edgár szélsőbaloldali tájékozódása és a csoport egy részének marxista irányvétele következtében 1934-ben szervezetként felbomlott, a nemzedék tagjainak nagy része továbbra is kapcsolatban állt egymással, és részt vett a „nemzeti összezárkózás” folyamatában, amely a következő államváltozás, vagyis a revízió irányába mutatott.

Az 1938-as első bécsi döntés nyomán lehetővé vált „visszatérés” következményeként a sarlósok nagy részének lakó- és munkahelye ismét Magyarországhoz került. Mások, kisebbik részük a tisói Szlovákiában maradt. Mindnyájan olyan kihívásokkal szembesültek az újabb államjogi- és határváltozással, ami újabb identitásválságot jelentett számukra, és a nemzedéken belül ismét törésvonalak kialakulását hozta magával. A magyarországi reintegrációban nagy segítséget nyújtott számukra a népi írókkal már 1938 előtt is fenntartott kapcsolat. A „nemzeti összezárkózás” folyamatában részt vállaló, a revíziót maguk is támogató egykori sarlósok ugyanakkor szembesültek a „neobarokk” Magyarország társadalmi idegenségével, ami egyaránt eltért a masaryki csehszlovákiai közélet adottságaitól, s különbözött az úgynevezett „felvidéki mentalitástól” vagy a „szlovenszkói szellemtől”.⁷⁶ Ennek ellenére a felvidéki baloldali múlttal rendelkező sarlós értelmiség nagyobbik részének pár év alatt sikerült betagozódnia a magyarországi értelmiségi elit soraiba. A sok esetben állami szférában elhelyezkedő egykori sarlósok ekkor még maguk sem voltak vele tisztában, hogy rövid pár esztendő után, a második világháborút követően kisebbségi próbatételeik megismétlődhetnek, és a nemzedék tagjai újabb, talán még nagyobb kihívásokkal szembesülnek. Életútjukat az 1945 után bekövetkező újabb határ-, rendszer- és államváltozások olyan mértékben befolyásolták, hogy az ismételt „szétszóródást”, szembenállásokat és választási kényszereket állított eléjük.

⁷⁶ Erről bővebben lásd FILEP Tamás Gusztáv: A „felvidéki szellem”-ről és utóéletéről. I. m. 109–132.